Nederlands moet

Over meertaligheid en de verengelsing van het universitaire onderwijs

(een op feiten en fictie gebaseerde vertelling)

Afscheidscollege van Annette M. B. de Groot
t.g.v. haar afscheid als hoogleraar Experimentele Taalpsychologie

27 september 2017

Meertaligheid is een vloek, eentaligheid een zegen, althans, dat was wat God leek te veronderstellen toen hij de inwoners van Sinear strafte voor het bouwen van een toren die moest voorkomen dat zij zich overeenkomstig zijn wil zouden verspreiden over de aarde. Hij oordeelde dat ze met hun vernuft zijn grootsheid probeerden te evenaren en bestrafte ze door ze hun eentaligheid in een gemeenschappelijke taal te ontnemen. Steenhouwers, metselaars, muilezeldrijvers en opzichters, ze konden elkaar niet meer verstaan. Ze struikelden over hopen cement die uithardden op plaatsen waar ze niet bedoeld waren en kregen het werk niet meer gecoördineerd. Terwijl voorheen de verstandhoudingen uitstekend waren, leidden de misverstanden tot onophoudelijk gekrakeel en handgemeen. Ten langen leste verloren de bouwers het vertrouwen in de goede afloop van hun ambitieuze project. Ze borgen het rondslingerende gereedschap op, sleepten de hijskraan weg van de bouwplaats en waaierden uit over de aarde, zoals God het ze al na de zondvloed had opgedragen. En de toren, die raakte in verval en werd het symbool van hoe hoogmoed steeds maar weer ten val komt.

Maar was het eigenlijk wel een straf die God daar ogenschijnlijk hardvochtig oplegde aan het volk van Nimrod, of was het wellicht eerder een verhulde zegen en een uiting van zijn goedertierenheid? Een uiting ook van zijn alwetendheid, omdat hij wist dat de linguïstische diversiteit die hij daar schiep op de langere termijn heilzaam zou zijn voor de mens. Want volkeren die verschillende talen spreken komen vroeg of laat met elkaar en elkaars taal in contact. Met de vloek van meertaligheid daar in Babel en de spraakverwarring die erop volgde schiep God zodoende de voorwaarde voor het ontstaan van wat in de literatuur over meertaligheid *individuele meertaligheid* wordt genoemd: het gebruik van minstens twee talen door een en dezelfde persoon[1]. En hoewel eentaligheid in een robuuste, volwaardige taal – een taal waarin ons uitdrukkingsvermogen in de pas loopt met de rijkdom van onze gedachtewereld, waarin wat gedacht verwoord kan worden – inderdaad een gezegende staat van zijn is, is individuele meertaligheid een nog weldadiger goed, een waarmee je uiteindelijk de hoogste torens bouwt. Vooral individuele meertaligheid waarbij alle betrokken talen sterk ontwikkeld zijn is een waardevol bezit. Maar ook een combinatie van één sterke taal en een of meer wat zwakkere is een kostbaar goed. De meeste studenten in ons universitaire onderwijs zijn ermee gezegend. Nog wel. Ze hebben het Nederlands als stevige moedertaal en het Engels als weliswaar zwakkere, maar toch tamelijk goed ontwikkelde, tweede taal[2].

Maar beslist minder weldadig dan meertaligheid of eentaligheid in één sterke taal is de talige staat waarin we belanden als een goed ontwikkelde moedertaal onder druk van externe factoren wordt verdrongen door een andere, zwakkere taal. De moedertaal zal dan taalverval gaan vertonen. Omdat taalvaardigheid en denkvaardigheid nauw verweven zijn zal Gods

straf genadeloos zijn: we verliezen een deel van ons uitdrukkingsvermogen én een deel van ons denkvermogen. In de literatuur over meertaligheid wordt dit verschijnsel *subtractieve tweetaligheid* genoemd, tweetaligheid als een aftreksom[3]. Het valt te vrezen dat zo'n proces van taalverdringing, als het zich aan de universiteit voltrekt, consequenties heeft voor de kwaliteit van het onderwijs.

In dit betoog zal ik twee verschillende afbeeldingen van de toren van Babel gebruiken als symbolen voor twee van de toestanden waarin een taal kan verkeren. Als beeld voor een afkalvende moedertaal gebruik ik een schilderij van de Duitse schilder Anselm Kiefer waarop een afbrokkelende toren te zien is.

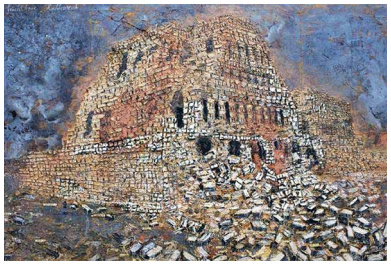

Als symbool voor een tweede taal die zwakker is dan de moedertaal gebruik ik een van de schilderijen waarop Pieter Bruegel de Oude Babel afbeeldde. Ik heb gekozen voor zijn Babel in het Kunsthistorisch Museum in Wenen, waarop de toren onvoltooider oogt dan op zijn Babel in het Boymans van Beuningen in Rotterdam. Om het idee van de onaffe staat van Bruegels toren te versterken kunt u er nog een hijskraan bij denken. Ik ontleen dat beeld aan een groep eurosceptici wier exegese van bepaalde Europese symboliek de zorg om een geleidelijk afkalvende moedertaal versterkt. Ik kom hier nog op terug.

Terwijl het gissen is of God het ontstaan van individuele meertaligheid voor ogen had toen hij daar in Babel spraakverwarring zaaide, bepleiten de gezagsdragers van de Europese Unie deze vorm van meertaligheid onomwonden in woord en daad. Hun beleid is erop gericht dat de 24 officiële talen en tal van regionale en minderheidstalen die in Europa gesproken worden behouden blijven, en dat alle Europese burgers naast hun moedertaal praktische vaardigheden in minstens twee andere talen verwerven. In een rapport uit 2012 over de talenkennis van Europeanen[4] wordt praktische taalvaardigheid omschreven als het vermogen

om in die andere talen een conversatie te voeren, overigens zonder daarbij aan te geven of het al voldoende is dat die conversatie over elementaire huis-, tuin-, en keukenzaken gaat of dat ook conceptueel ingewikkelder onderwerpen besproken moeten kunnen worden. De vermelding dat in acht van de toen 27 lidstaten de meerderheid van de bevolking zegt die vaardigheid te beheersen in het gewenste minimum van twee vreemde talen, wekt de indruk dat er niet torenhoog wordt ingezet, want op dat lijstje van acht landen prijkt Nederland fier op de tweede plaats. Maar liefst 77% van de Nederlandse respondenten zegt een conversatie te kunnen voeren in twee vreemde talen. En niet minder dan 94% van hen zegt dat te kunnen in één vreemde taal. Dat die cijfers verder zonder aanvullend commentaar worden gepresenteerd, doet vermoeden dat de Europese magistraten al tevreden zijn als bewoners van verschillende lidstaten samen een biertje kunnen drinken op elkaars grondgebied. Een andere mogelijkheid is dat het Europese ambitieniveau toch hoger ligt, maar dat veel van de Nederlandse respondenten zich bij het beantwoorden van de vragen hebben laten misleiden door het mantra dat ons talenonderwijs zo voortreffelijk is.

Hoe het ook zij, de eerder genoemde eurosceptici zijn er niet van overtuigd dat de Europese Unie inderdaad meertaligheid bij haar burgers nastreeft in een vorm waarin de moedertaal een robuust bouwwerk is én blijft, een stevige taart met als kers daar bovenop op zijn minst enige vaardigheid in een aantal andere talen. De sceptici baseren hun wantrouwen op de intrigerende symboliek waarmee de Europese Unie haar doelstellingen visualiseert, een symboliek die veeleer duidt op een streven naar dominantie van een en dezelfde taal in heel Europa, zoals de sceptici in diezelfde symboliek ook het streven zien naar een Europa als één superstaat met één supernatie[5]. De meest opvallende verwijzing naar eentaligheid als verborgen agenda van de Europese leiders zien de sceptici in de vorm van de hoofdtoren van het gebouw in Straatsburg waarin het Europese Parlement zetelt. Die toren ziet er opmerkelijk onvoltooid uit, alsof de vlag nog nooit op de nok heeft gestaan. Je hoeft nauwelijks je fantasie vrij baan te geven om in zijn vorm Bruegel's Weense toren van Babel

te zien. En inderdaad, de vormgeving van het “Louise Weiss” gebouw, zoals het officieel heet, is geïnspireerd door dit schilderij en beoogt het onvoltooide karakter van Europa weer te geven.

Deze boodschap dat Europa nog niet af is had nog versterkt moeten worden met een affiche dat het Europarlement moest promoten maar dat al gauw verboden werd vanwege het protest dat het alom uitlokte. Op het affiche zien we een bouwwerk dat onmiskenbaar een sterke gelijkenis vertoont met Bruegels Weense Babel. En de hijskraan op de achtergrond, die kan niet anders dan symboliseren dat daar nog ijverig wordt gebouwd. Met zo’n ondubbelzinnige verwijzing naar de toren van Babel in opbouw dringt de gedachte aan een Europa dat het bouwproject van Nimrod hervat zich onwillekeurig aan de toeschouwer op. Maar ook de gedachte aan een verwijzing naar een uiteindelijk eentalig Europees continent dient zich aan, want de reden dat de bouw nog niet was stilgevallen was immers dat iedereen nog met dezelfde mond sprak.

En om hun exegese van deze curieuze symboliek extra kracht bij te zetten wijzen de eurosceptici opgewonden naar de vijfpuntige sterren die de toren omcirkelen. Zo op het eerste gezicht verwijzen die naar de 12 sterren op de Europese vlag, de twaalfde onzichtbaar achter het hoogste punt van de toren. Maar wie preciezer kijkt ziet dat de punten naar onderen zijn gericht, als zouden de sterren eerder omgekeerde pentagrammen zijn. En die symboliseren sinds het midden van de 19de eeuw voor velen het kwaad.

Met zoveel raadselachtige symboliek is het maar beter de Europese leiders op hun feitelijke daden te beoordelen. En het moet gezegd, de Europese Unie bespaart zich kosten noch moeite om taaldiversiteit en meertaligheid onder haar burgers te stimuleren. Ze probeert langs allerlei wegen het onderwijs in vreemde talen te bevorderen en organiseert jaarlijks de Europese Dag van de Talen[6]. De Europese vertaaldiensten ondernemen heroïsche pogingen om vertalingen te kunnen blijven leveren tussen Europa’s officiële talen, ook al is met de huidige 24 het aantal theoretisch mogelijke taalcombinaties gestegen tot 552. Er is een *Europese Federatie van Nationale Taalinstellingen* die organen zoals onze Taalunie verenigt en zich ten doel stelt de taalverscheidenheid in Europa te bevorderen. En dan zijn er nog de mobiliteitsprogramma’s als *Socrates*, *Leonardo* en *Erasmus* en tal van activiteiten die voorvloeien uit de zogeheten *Bologna Verklaring*[7]. Hoewel allemaal primair bedoeld om een Europees onderwijsveld te creëren, onder meer via studentenuitwisseling tussen de lidstaten, zullen ook die bijdragen aan de kennis van vreemde talen bij de deelnemers.

Maar terwijl taaldiversiteit en meertaligheid belangrijke doelen zijn van al die Europese programma’s en activiteiten, is het niet ondenkbaar dat een aantal daarvan juist een ontwikkeling naar eentaligheid stimuleert, in het bijzonder eentaligheid in het Engels, de taal van onze binnenkort verloren zoon. Ook al heeft vertaaltechnologie het laatste decennium indrukwekkende vooruitgang geboekt[8], te moeten voorzien in menselijke expertise waarmee vertalen in beide richtingen tussen 276 taalparen mogelijk is, is ook met geavanceerde technologische ondersteuning een titanenklus[9]. Sommige van Europa’s instituties hebben daarom voor meer pragmatische oplossingen gekozen. Zo stimuleert de Raad van Europa in woord het officiële Europese meertaligheidsbeleid, maar werkt ze zelf enkel met het Engels en het Frans[10]. En het is erg aannemelijk dat de Europese mobiliteitsprogramma’s voor staf en studenten een krachtige impuls hebben gegeven aan de verengelsing van het universitaire onderwijs, die zich momenteel versneld voor onze ogen voltrekt. Wij hebben de dubieuze eer hierin in Europa koploper te zijn. Nu al is 69% van alle masteropleidingen en 20% van alle bacheloropleidingen aan onze universiteiten volledig Engelstalig[11]. Maar nee, niet de Europese leiders zijn de vaandeldragers van die verengelsing. Zij zitten gevangen in de onmogelijke spagaat tussen het streven naar taalkundige en culturele diversiteit enerzijds en verdere integratie van de lidstaten anderzijds. Niet zij, maar wijzelf, de Nederlandse universiteiten, zijn de herauten van de rigoureuze verengelsing van ons onderwijs. Wij zelf zijn Nimrod die met zijn kampement op de campus is neergestreken[12].

Die verregaande verengelsing verontrust veel mensen, ondanks een opbeurende boodschap van het al eerder genoemde instituut, de Nederlandse Taalunie. Dat publiceerde in mei een onderzoeksrapport over de staat van het Nederlands[13]. De krant bracht het nieuws onder de geruststellende kop: *we 'saven' en 'appen' maar[de] Nederlandse taal is sterk, ondanks Engelse invloed*[14]. Toch was ik er na lezing van het rapport niet van overtuigd dat de verengelsing van het universitaire onderwijs niet iets is om van wakker te liggen. Dat had deels te maken met de gevolgde methode van onderzoek en de verantwoording daarvan. De onderzoekers hadden de Nederlandse taalvaardigheid niet rechtstreeks onderzocht aan de hand van feitelijk waargenomen taalgebruik. In plaats daarvan hadden ze in een grootschalige online enquête Nederlanders en Vlamingen gevraagd naar de taalkeuze die zij in allerlei concrete situaties maken. Het achterliggende idee hierbij was dat de staat van een taal kan worden afgeleid uit de taalkeuzes die haar gebruikers maken. In dit specifieke geval: zolang er in Nederland en Vlaanderen in alle maatschappelijke domeinen nog overwegend voor het Nederlands gekozen wordt, zal er geen taalverlies dreigen en is het Nederlands veilig. Pas als er in die taalkeuzes verschuivingen gaan optreden naar een andere taal moeten de alarmbellen gaan rinkelen. Ik citeer: "*Het Nederlands verliest aan vitaliteit wanneer mensen in één of meer maatschappelijke domeinen minder Nederlands en meer andere talen gebruiken*"[15]. Maar dát is nu precies wat er aan het gebeuren is in het maatschappelijke domein van het universitaire onderwijs.

Een andere reden waarom ik de conclusie van het rapport dat het Nederlands vooralsnog veilig is niet blindelings vertrouwde, was vanwege de wat stiefmoederlijke behandeling van

het vocabulaire als onderdeel van het taalsysteem. In het onderzoek waren buitenlandse invloeden op het vocabulaire van het Nederlands buiten beschouwing gelaten omdat taalbeïnvloeding op woordniveau een universeel verschijnsel is en het de structuur van een taal niet aantast. Het rapport geeft als voorbeeld de *HR-manager* die het heeft over "*issues met stakeholders tackelen en benchmarks en targets halen*"[16]. Je kunt ervan griezelen, maar het is grammaticaal correct en dus Nederlands, zo werd gesteld. En inderdaad, mijn tekstverwerkingsprogramma ging nergens op rood toen ik die gruwelzin intypte.

Maar een ander aspect van het vocabulaire van een taal, haar omvang, is van crúciaal belang voor de functionaliteit van de taal. Ik karakteriseerde eerder een robuuste, volwaardige taal als een taal waarin wat gedacht verwoord kan worden, een taal die het uitdrukkingsvermogen van de spreker maximaliseert. Wat zo'n taal vooral nodig heeft is een grote woordenschat, want hoewel achtergrondkennis, contextuele informatie, gebaren, gezichtsexpressies, grammatica en prosodie allemaal bijdragen aan de betekenis van taaluitingen, het zijn de woorden die bij betekenistoekenning en betekenisoverdracht de hoofdrol opeisen. Woorden zijn dragers van begrippen, van concepten. Lexicale concepten, dat wil zeggen, concepten die in een taal in een enkel woord worden uitgedrukt, zijn belangrijke bouwstenen van ons denken, wellicht de belangrijkste[17]. Daarom is niet alleen ons uitdrukkingsvermogen afhankelijk van het aantal woorden dat we kennen, ook de rijkdom van onze gedachtewereld, onze verbeeldingskracht, is afhankelijk van de omvang van onze woordenschat[18].

Dit gegeven, in combinatie met de Orwelliaanse afkorting *StaatNed* waarmee in het rapport van de Taalunie de staat van het Nederlands bondig wordt aangeduid, zoog me als vanzelf de dystopische wereld van George Orwell's *nineteen eighty-four* in. U herinnert het zich: die roman verbeeldt de totalitaire staat Oceania, een van de drie intercontinentale superstaten waarin de wereld na een nieuwe wereldoorlog is verdeeld. De officiële taal van Oceania is *Newspeak*, die over een periode van 65 jaar *Oldspeak*, het Standaard Engels, moet verdringen en volledig vervangen. Het regiem van Oceania heeft *Newspeak* speciaal laten ontwerpen met de bedoeling de denkwereld van de bevolking te sturen in de richting van zijn ideologie, het *English Socialism*. Tegelijkertijd, en minstens zo omineus, moet *Newspeak* alle andere mogelijke manieren van denken onmogelijk maken. De cadans en structuur van die kloeke afkorting *StaatNed* lijken sterk op die van de donkerste woorden in het vocabulaire van *Newspeak*: *Ingsoc*, *crimethink*, *thinkpol*, *sexcrime*.

Maar de herinnering aan Orwell's dystopie werd vooral opgeroepen door de manier waarop *Newspeak* het denkvermogen van de bewoners van Oceania moest beknotten, namelijk door het vernietigen van woorden. Ik citeer in vrije vertaling uit de appendix waarin Orwell

de uitgangspunten en structuur van *Newspeak* uiteenzet: "*Newspeak* was niet ontworpen om het denkbereik te verbreden maar om het te versmallen, en dit doel werd indirect bevorderd door de woordkeuze tot een minimum te reduceren"[19]. "Elke afname van het aantal woorden was winst, want hoe kleiner de woordkeuze, des te kleiner de neiging om überhaupt na te denken"[20]. *Newspeak* moest *duckspeak* bevorderen, letterlijk het kwaken van een eend, maar de figuurlijke betekenis is oeverloos babbelen. Een laatste citaat in vrije vertaling: "De hoop was dat het spraakproductieproces uiteindelijk zodanig zou veranderen dat spraak voortaan het strottehoofd passeert zonder dat er hogere brein centra bij het productieproces betrokken zijn geweest[21]. Met andere woorden, *Oldspeak* moest op de brandstapel, haar rijke woordenschat rigoureus teruggesnoeid en vervangen, om het volk dom en gedachteloos te krijgen en te houden.

Wellicht het meest onheilspellende woord in het vocabulaire van *Newspeak* is het woord *unperson*. Het verwijst naar iemand die wordt weggeruimd door de staat en van wie vervolgens elk bewijs dat hij daadwerkelijk heeft bestaan wordt weggewist[22]. Omdat in *Newspeak* woordsoorten onderling uitwisselbaar zijn, is *unperson* ook een werkwoord en dan verwijst het naar de handelingen die worden verricht om de persoon in kwestie weggewist te krijgen. *Vaporiseren* noemt Orwell dat. Die betekenis ziet u hier geïllustreerd in twee foto's, een met daarop Stalin en drie getrouwen[23]. Op de tweede foto, een bewerking van het origineel, zien we er nog maar twee. De derde, Nicolai Yezhov, is inmiddels in ongenade geraakt en geëxecuteerd. Ik vermeld deze duistere episode uit de Russische geschiedenis vooral omdat *Newspeak* met woorden dus iets vergelijkbaars doet, namelijk het "ont-woorden" van *Oldspeak*.

Welnu, wat wij met het verengelsen van het universitaire onderwijs aan het doen zijn is het rigoureus te ont-woorden. Zeker niet willens en wetens maar wel ogenschijnlijk achteloos muilkorven we het taalgebruik van studenten en docenten en knevelen we hun gedachten door ze een groot aantal woorden en de bijbehorende elementaire bouwstenen van hun denken te ontnemen, of die op zijn minst ontoegankelijker te maken. In plaats van liefdevol te worden gekoesterd – we noemen het niet voor niets onze woorden*schat* – wordt een groot deel van ons Nederlandse vocabulaire als door een rancuneuze stiefmoeder liefdeloos naar een vergeethoekje in ons brein gedirigeerd. Op de universitaire bouwplaats van kennis en academische vaardigheden wordt een deel van het bouwmateriaal door de opzichters ontvreemd. En gelijktijdig wordt ook de rest van het Nederlands, ons eigen *Oldspeak*, ingeruild voor het zwakkere Engels, voor Bruegels Weense Babel. Polderaars van nature maken we een gelijk speelveld door de overgrote meerderheid van onze studenten en docenten, inheems én uitheems, een *lingua franca* op te leggen die zwakker en incompleter is dan ieders moedertaal. We vullen niet de kuilen door van studenten en docenten van buiten te vragen goed Nederlands te leren, maar graven het hele veld af. En in de modderpoel die daarbij ontstaat, verdrinken al die woorden en verstikken de bijbehorende concepten. Hoewel zeker vindingrijk, is dit ontpolderen een vorm van nivelleren waar niemand uiteindelijk blij van wordt. En toch gebeurt het.

Maar hoeveel woorden zijn het eigenlijk die bij deze woordenroof ontvreemd worden als de verengelsing van ons onderwijs doorzet? Dat kunnen we bij benadering afleiden uit studies waarin men probeert te achterhalen hoeveel en welke woorden iemand moet kennen wil zijn niveau van taalvaardigheid acceptabel zijn voor een bepaald domein van talig en cognitief functioneren[24]. Er was een tijd dat buitenlandse studenten nog werden toegelaten tot

een Nederlandse universiteit op basis van de uitslag op een Néderlandse taalvaardigheidstest. In die tijd werd in een Amsterdams onderzoek vastgesteld dat Nederlandse eerstejaarsstudenten aan het begin van hun universitaire opleiding ongeveer 19.000 Nederlandse basiswoorden kennen[25]. Buitenlandse aankomende studenten die net waren toegelaten op grond van hun uitslag op de toegangstest kenden er ongeveer 11.000, 8.000 (dus ruim 40%) minder dan hun Nederlandstalige jaargenoten. Buitenlandse ouderejaars studenten kenden er ongeveer 16.000, nog steeds 3000 minder dan de eerstejaars moedertaalsprekers van het Nederlands. Ik zie geen enkele reden waarom het met het Engelse vocabulaire van vergelijkbare moedertaal- en tweedetaal-sprekers van het Engels anders gesteld zou zijn. Dat zou betekenen dat *beginnende* Nederlandse studenten aan een *volledig* Engelstalige opleiding, in Nederland of buitenland, over zo'n 40% minder woorden beschikken dan wanneer ze zouden beginnen aan een Nederlandstalige opleiding[26].

En nu zegt u: maar ze zitten er toch nog, in hun mentale woordenboek, al die Nederlandse woorden? Zeker, maar het risico bestaat dat ze geleidelijk zullen verzwakken omdat ze niet meer gebruikt mogen worden. Ze wel te gebruiken zou immers leiden tot communicatiestoornissen in een leeromgeving waarin niet iedereen Nederlands spreekt. Woorden die niet meer worden uitgenodigd op het taalfestijn kruipen bedremmeld in hun schulp, die verre vergeethoek in het geheugen. Of in onze bouwbeeldspraak: net als een gewoon huis moet taal voortdurend onderhouden worden om stevig en stabiel te blijven. Als de luiken ook maar één jaar gesloten blijven, beginnen zich al tekenen van verval te vertonen. Taalverlies, ook van de moedertaal, is een veel voorkomend verschijnsel[27]. En het is aannemelijk dat met die Nederlandse woorden ook de bijbehorende concepten geleidelijk zullen verzwakken, juist omdat de Engelse vertalingen van die woorden niet worden gekend. Om die concepten dan toch te kunnen uitdrukken moet de spreker zijn toevlucht nemen tot moeizame omschrijvingen bestaande uit groepen wel gekende Engelse woorden. Het is heel wel denkbaar dat hij daaraan vanwege alle andere cognitieve processen die zich tijdens het spreken voltrekken, en waarvan er veel aandacht vragen, vaak niet toekomt[28].

Het centrale idee achter de hier gevolgde redenering dat er een nauwe samenhang bestaat tussen taalvaardigheid en denkvaardigheid wordt overigens ook uitgedragen door de Taalunie, hetzelfde instituut dat zich nog niet al te veel zorgen maakt over waar het met het Nederlands heengaat. Juist vanwege de hechte relatie tussen taal en denken bepleit het adviesorgaan van de Taalunie, de *Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren*, dat de instellingen van hoger onderwijs meer werk gaan maken van de Nederlandse taalvaardigheid van hun studenten[29]. De Raad constateert dat veel studenten problemen hebben met academische vaardigheden zoals kritisch denken, analyseren en redeneren, en dat bij aanvang

van de studie in het beste geval enkel de ergste deficiënties daarin worden weggewerkt. Tegelijkertijd constateert de Raad dat een niveau van taalvaardigheid dat voldoende is om aan een opleiding in het hoger onderwijs te beginnen niet volstaat voor een optimale beroepsuitoefening na afronding van de studie. Talige beroepen als journalist, politicus, jurist en docent, als dominee, dokter en pastoor, ze vragen allemaal om een hoog niveau van argumenteren, redeneren en overtuigen. Om de *academische geletterheid* – zoals dit geheel van vaardigheden wordt genoemd – op peil te krijgen, zou er ook tijdens de opleiding gewerkt moeten worden aan de Nederlandse taalvaardigheid van studenten. Dit zou de onderwijskwaliteit in alle onderwijssectoren ten goede komen, en daarmee de taal- en denkvaardigheid in alle maatschappelijke sectoren, en van iedereen. In het licht van dit mijns inziens overtuigende pleidooi voor een reveil van het Nederlandse taalvaardigheidsonderwijs is het verengelsen van zelfs de bacheloropleidingen wel bijzonder merkwaardig. Als de taalvaardigheid in het Nederlands bij een deel van de eerstejaars studenten nu al ondermaats is, dan brengt die verengelsing een reëel risico met zich mee dat het beschikbare taalgereedschap weldra bij het gros van onze studenten ontoereikend is om hun academisch potentieel optimaal te benutten. Een vaak gehoord argument om te internationaliseren is het verbeteren van de onderwijskwaliteit, en het verengelsen van opleidingen wordt als middel ingezet om dat doel te bereiken. Vooralsnog lijkt de kans minstens zo groot dat de kwaliteit van het onderwijs door verengelsing juist verslechtert.

Ook andere gezaghebbende instanties, zoals de Onderwijsraad[30] en zeer recent nog de Academie van Wetenschappen[31], hebben hun zorgen geuit over het ongebreidelde verengelsen van het hoger onderwijs. En ook groepen bezorgde burgers verenigd in het *Taalcollectief* en *Beter Onderwijs Nederland* hebben zich in het debat gemengd[32]. De dreiging van het verlies van uitdrukkingsvaardigheid in het Nederlands en van levendigheid, nuance en diepgang in het onderwijs, wordt door al deze partijen genoemd als zwaarwegend argument om te manen tot zorgvuldigheid bij de te maken taalkeuzes. Maar ook andere risico's en bezwaren worden genoemd, zoals het verworden van het Nederlands tot een huis-, tuin-, en keukentaal; het vervreemden van grote delen van de samenleving van de universiteit; de curieuze inconsistentie tussen de breed gedragen wens dat iedereen met een migratieachtergrond zo snel mogelijk het Nederlands goed beheerst, maar dat het Nederlands van de hoogst opgeleiden in de samenleving kennelijk best een pondje minder mag; en tenslotte, een steeds toenemende, eenzijdige oriëntatie op, zelfs onderhorigheid aan, de Angelsaksische monocultuur. We willen wereldburgers zijn, maar we kiezen voor een vorm van internationaliseren waarmee we mentaal naar Oceania migreren[33].

En dan heb ik het nog niet eens gehad over al die andere aspecten waarin onze taalvaardigheid in het Engels het verliest van die in het Nederlands. Niet alleen is de woordenschat in een tweede taal doorgaans kleiner dan die in de moedertaal, ook zijn de geheugenverbindingen tussen woordvorm en woordbetekenis bij de wél gekende woorden zwakker in een tweede taal. Als gevolg daarvan duurt woordherkenning en woordproductie langer dan in de moedertaal[34].

Bovendien is de mentale belasting bij het gebruik van een tweede taal relatief groot. Dit blijkt onder meer uit studies waarin proefpersonen taken uitvoeren in hun moedertaal en de tweede taal en waarbij tegelijkertijd hun hersenactiviteit geregistreerd wordt. Veel van de in taalverwerking gespecialiseerde hersengebieden zijn sterker geactiveerd bij het gebruik van de tweede taal dan bij het gebruik van de moedertaal[35]. Ook de rechter hersenhelft en bepaalde gebieden in de prefrontale hersenschors die ons gedrag reguleren, zijn sterker geactiveerd bij het gebruik van een tweede taal[36]. Deze verschillen in patronen van hersenactivatie bij het gebruik van moedertaal en tweede taal worden toegeschreven aan de geringere efficiëntie van taalverwerking in de tweede taal en de verhoogde mentale inspanning die daarvan het gevolg is. Het is op zijn minst aannemelijk dat die grotere mentale belasting negatieve consequenties heeft voor informatieverwerking en kennisoverdracht.

Maar het meest opvallende verschil tussen het gebruik van een tweede taal en een moedertaal is ongetwijfeld het spraakaccent in de tweede taal. Er zijn maar weinig niet-moedertaal sprekers van een taal die er als spion in zouden slagen achter de vijandelijke linies te geraken, want bij de controlepost zouden ze vanwege hun accent feilloos als indringer worden ontmaskerd. Maar ook in vredestijd kan zo'n spraakaccent knap lastig zijn. Het is bekend dat een accent de verstaanbaarheid en het begrip negatief beïnvloedt[37]. Het vertraagt de snelheid van informatieverwerking bij de luisteraar[38] en het leidt ertoe dat de luisteraar minder details onthoudt van wat er gezegd wordt[39].

Deze effecten kunnen we misschien nog allemaal scharen onder de categorie klein leed. Hachelijker wordt het als de geloofwaardigheid van de spreker in het geding is, en dan niet omdat hij ook echt niet te vertrouwen is maar enkel en alleen omdat hij een accent heeft. In een Engelstalige studie[40] beoordeelden proefpersonen de geloofwaardigheid van beweringen als *mieren slapen niet* of *een giraf kan langer zonder water dan een kameel*, maar dan in het Engels, uitgesproken door moedertaalsprekers zonder accent en tweedetaal-sprekers met een accent[41]. Voordat het experiment begon werd expliciet gezegd dat de beweringen niet de persoonlijke opvatting van de spreker weergaven maar waren bedacht door de onderzoekers. Desondanks werden ze als geloofwaardiger beoordeeld als

ze door een moedertaalspreker werden uitgesproken, en hoe sterker het accent in de tweede taal, des te lager de score op geloofwaardigheid. Ook de volstrekt betrouwbare boodschapper met de witte vlag komt niet door de vijandelijke linies heen. De onderzoekers wijzen op de gevolgen van deze resultaten voor de honderden miljoenen mensen die dagelijks een andere taal dan hun moedertaal gebruiken: een spraakaccent kan de geloofwaardigheid aantasten van sollicitanten, ooggetuigen, verslaggevers, en ja, ook van universitaire docenten en studenten[42].

De krant kopte: "*Houterig accent? 1-0 achter*"[43], maar voeg daarbij al die verdronken en vertraagde woorden, die beknelde concepten, en de extra inspanning die het kost om een tweede taal te spreken en te verstaan, en de stand op dat scorebord is al dik 5-0. Je moet wel erg wanhopig zijn over de kwaliteit van ons onderwijs om al dat leed voor lief te nemen.

En dat is nóg niet alles. Door het Nederlands in de vergeethoek te zetten riskeren we dat de tweetaligheid van onze studenten verzwakt, en dit terwijl individuele meertaligheid, ook twéétaligheid, zo'n kostbaar bezit is. Het meest in het oog springende voordeel van meertaligheid is dat het de actieradius van de taalgebruiker vergroot, mentaal en fysiek. Hele werelden ontsluiten zich in schrift, en een meertalige kan met slechts vijf strategisch gekozen talen verbaal overleven op alle continenten en in alle landen.[44] Een ander evident voordeel is dat meertaligen kunnen vertalen tussen de door hen gekende talen en daarmee Babylonische spraakverwarringen voorkomen[45].

Maar er is ook cognitieve winst. Er zijn sterke aanwijzingen dat bepaalde vormen van meertaligheid leiden tot een verhoogde cognitieve flexibiliteit en creativiteit[46], een beter ontwikkeld vermogen om concepten te vormen[47], een betere sturing van de aandacht bij het uitvoeren van talige en niet-talige taken[48] en een groter werkgeheugen[49]. Meertaligen lijken ook over een beter ontwikkelde metacognitie te beschikken dan eentaligen, dat wil zeggen dat ze een beter inzicht hebben in hun eigen cognitief functioneren. Er zijn zelfs aanwijzingen dat meertaligheid beschermt tegen cognitieve achteruitgang bij veroudering en ervoor zorgt dat bij een gelijke mate van hersenkrimp de eerste symptomen van dementie bij meertaligen op latere leeftijd optreden dan bij eentaligen[50].

Sommige van deze positieve effecten treden alleen op bij meertaligen die hun talen dagelijks gebruiken, passief én actief, en dat langdurig hebben gedaan[51]. Maar ook de ongebalanceerde tweetaligheid van de meeste van onze studenten biedt cognitief profijt. Een belangrijke oorzaak daarvan is linguïstische diversiteit. Talen verschillen onderling in de manier waarop zij de externe omgeving categoriseren en coderen, met als gevolg dat tijdens het

leren en gebruik van een specifieke taal de aandacht voortdurend op bepaalde aspecten van de omgeving gericht moet zijn, namelijk op datgene wat in de betreffende taal gecodeerd is. Dat leidt tot de vorming van taal-specifieke concepten, en daarmee tot verschillen in de conceptuele wereld en denkprocessen van sprekers van verschillende talen. Én het leidt ertoe dat meertaligen, in Orwelliaanse terminologie, *dubbeldenkers* of *breeddenkers* zijn. Hun conceptuele wereld is rijker en gevarieerder dan die van eentaligen, onder meer omdat ze beschikken over meer lexicale concepten – de eerder genoemde elementaire bouwstenen van ons denken[52]. Vergeleken met meertaligen zijn eentaligen *smaldenkers*.

In plaats van dit gouden ei te verkwanselen, zouden we het in opleidingen waarin we niet om het Engels heen kunnen juist moeten polijsten. Om de studenten in die opleidingen meer voordelen van meertaligheid te laten genieten, praktische en cognitieve, zouden we hun tweetaligheid moeten versterken in een volwaardig tweetalig curriculum. In zo'n curriculum hebben het Nederlands en het Engels een gelijkwaardige status, niet alleen in het gebruik, passief én actief, maar ook in de perceptie van de gebruikers. De uitgebreide literatuur over dergelijk tweetalig onderwijs laat zien dat onder die omstandigheden de moedertaal niet onder druk komt te staan en dat de zwakkere tweede taal substantieel verbetert[53]. En dan komt dat cognitieve voordeel er nog bij. Het is meertaligheid als een optelsom met een uitkomst die groter is dan de som van de samenstellende talige delen. Dus Nederlands moet, maar zeker niet 100% van de tijd.

Ondertussen had God de verrichtingen van Nimrod op de campus nauwlettend en met lichte ergernis gevolgd. Want inderdáád was het destijds in Babel zijn heimelijke intentie geweest om op zijn favoriete planeet individuele meertaligheid te bevorderen, in het volste vertrouwen dat de mens die verworvenheid ten goede zou benutten. Maar nu er in de Hollandse polder zo'n zelfde eentalige monoliet werd opgericht als millennia eerder op de vlakte van Sinear, móést hij wel ingrijpen en zo de loop van de geschiedenis bijsturen. Dat de mens vervolgens hogere torens zou bouwen dan voorheen, deerde hem niet in het minst, want met een slimmere mensheid wilde hij best in gesprek, en op gelijke hoogte praat het een stuk gemakkelijker.

Hij koos de gedaanteverwisseling die hem het meest effectief leek, en een fractie van een seconde later werd Nimrod in zijn bouwkeet opgeschrikt uit zijn overpeinzingen door een

licht briesje dat langs zijn wangen streek. En zie, daar zat Nimrod oog in oog met euro-commissaris Timmermans, dé personificatie van het Europese meertaligheidsbeleid en Nederlander bovendien.

De bezoeker kwam als geroepen, want zijn boodschap sloot naadloos aan bij de bespiegelingen die Nimrod zojuist volledig in beslag hadden genomen. Als liefhebber van science fiction en verdienstelijk amateurtaalkundige met bijzondere belangstelling voor de relatie tussen taal en denken, had Nimrod zojuist George Orwell's nineteen eighty-four herlezen. En hij moest het toegeven: taal als instrument te gebruiken om het denken van zijn volk in een en dezelfde, hem welgevallige, mal te persen, hij had het in eerste instantie wel een verleidelijk idee gevonden.

Maar gelukkig was hem net op tijd dat andere science fiction boek te binnen geschoten, *The languages of Pao,* van Jack Vance[54]. Daarin had eentaligheid op een haar na het einde van de natie teweeggebracht. Want ongelukkigerwijs bevatte de Paonese taal geen werkwoorden en ook geen vergelijkende constructies zoals goed, beter en best. Het ontbreken van werkwoorden had het volk lui en lusteloos gemaakt, en het ontbreken van vergelijkingen had een gezapige cultuur geschapen zonder conflict en ambitie. Als gevolg van deze door de taal bewerkstelligde cultuurkenmerken van de natie was Pao een gemakkelijke prooi voor de bewoners van naburige planeten. Het was dan ook wachten op een invasie en bezetting door een roofzuchtige vreemde mogendheid. En aldus geschiedde.

Om een lang verhaal kort te maken: de held van deze vertelling, Beran Panasper, meertalig geworden in zijn omzwervingen door het heelal en doordrongen van de kracht van taal,

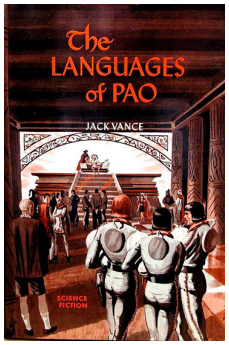

introduceerde een nieuwe taal die het denkvermogen van de Paonesen stimuleerde en hen in staat stelde de wereld vanuit verschillende perspectieven te beschouwen. Met de blikverruiming die daardoor ontstond was een effectieve strategie om de bezetter te verdrijven snel ontwikkeld en werd de vrede herwonnen[55].

Nimrod wist wat hem te doen stond. Inzetten op slechts één taal, of erger nog, een zwakkere versie van het origineel, dát was pas God verzoeken. Hij was té voortvarend geweest; een tikkeltje roekeloos zelfs. Hij stuurde de steenhouwers, metselaars, muilezeldrijvers en opzichters naar huis, borg het gereedschap op en vergrendelde de bouwkeet. Toen toog hij naar het controlecentrum aan de Lange Houtstraat in Den Haag, waar hij met zijn beste architecten rond de tekentafel het ontwerp van zijn taaltoren zou herzien. De hijskraan had hij bewust laten staan, want één ding wist hij zeker. Anders dan destijds naar Babel zou hij naar déze bouwplaats terugkeren, want het land was hem dierbaar en het fundament van de toren, de ongebalanceerde tweetaligheid van de meeste van haar bewoners, was al behoorlijk solide. Met een aantal weldoordachte aanpassingen zou de toren onverwoestbaar zijn.

Voetnoten

1 De term *individuele meertaligheid* contrasteert met *maatschappelijke meertaligheid*, het naast elkaar bestaan van twee of meer talen binnen een gemeenschap.

2 Bij het gebruik van de term *meertaligheid* en in het bijzonder *tweetaligheid* denkt het brede publiek doorgaans aan *simultane, gebalanceerde tweetaligen*, personen die vanaf hun geboorte aan twee talen zijn blootgesteld en die een gelijke vaardigheid hebben ontwikkeld in beide talen. Een andere associatie met de term is die van een hoog vaardigheidsniveau in beide talen, vergelijkbaar met dat van moedertaalsprekers van de afzonderlijke talen. In het onderzoek naar meertaligheid verwijst de term *tweetaligheid* ook naar personen die pas op latere leeftijd tweetalig zijn geworden, die verschillen in hun niveau van vaardigheid in de door hen gesproken talen (*ongebalanceerd tweetaligen*) en die niet in alle talige deelvaardigheden vloeiend zijn. Bij Nederlandse universitaire studenten met het Nederlands als moedertaal en het Engels als zwakkere tweede taal is vooral (maar niet uitsluitend) spraakproductie in het Engels minder ontwikkeld dan in het Nederlands.

3 De termen *additive bilingualism* en *subtractive bilingualism* zijn rond 1980 door de Canadese onderzoeker Wallace Lambert geïntroduceerd in een aantal publicaties waarin hij probeerde te verklaren waarom in een studie uit 1962 voor het eerst een positief effect van tweetaligheid op non-verbale cognitie werd gevonden bij kinderen. Daarvóór beschouwde men tweetaligheid vooral als nadelig voor cognitieve ontwikkeling. Additieve tweetaligheid ontstaat als de moedertaal en een nieuw te leren tweede taal beide een hoog maatschappelijk aanzien genieten. Onder die omstandigheden wordt het gebruik van beide talen aangemoedigd, waardoor de moedertaal niet verzwakt door verwaarlozing. De nieuw te leren taal wordt als het ware toegevoegd aan het al bestaande linguïstische repertoire van de taalgebruiker. Bij kinderen gaat deze vorm van tweetaligheid gepaard met een hoger niveau van cognitief functioneren t.o.v. eentalige kinderen. Subtractieve tweetaligheid ontstaat als het gebruik van de moedertaal ontmoedigd wordt omdat het een geringere status heeft dan de nieuw te leren taal. Het leren van de nieuwe taal gaat dan gepaard met verlies van vaardigheid in de moedertaal. Het is bekend dat dit proces bij kinderen leidt tot een verminderd cognitief functioneren omdat taal niet meer optimaal kan worden ingezet als instrument bij het denken. Zie: Lambert, W. E. (1977). The effects of bilingualism on the individual: Cognitive and sociocultural consequences. In P. A. Hornby (Ed.), *Bilingualism: Psychological, social, and educational implications* (pp. 15-27). New York: Academic Press; Peal, E., & Lambert, W. E. (1962). The relation of bilingualism to intelligence. *Psychological Monographs, 76*, 1-23.
Tegen deze achtergrond valt het te betreuren dat in 2004 het Onderwijs in Allochtone Levende Talen (OALT) is afgeschaft. In OATL kregen kinderen met een migratieachtergrond een aantal uren per week les in hun moedertaal met als doel hun vaardigheid in de moedertaal, het Nederlands en in andere vakken te verbeteren. Een hernieuwd besef dat een sterke moedertaal het leren van het Nederlands als tweede taal versnelt, bevorderlijk is voor de cognitieve ontwikkeling, en uiteindelijk ook de integratie ten goede komt, heeft onlangs geleid tot de publicatie van een handreiking van de PO-Raad aan de basisscholen met daarin tips over hoe ze, ondanks de tientallen thuistalen van de leerlingen, de moedertaal in het onderwijs aan bod kunnen laten komen (*Ruimte voor nieuwe talenten: Keuzes rond nieuwkomers op de basisschool*, 2017).

4 European Commission (2012). *Europeans and their languages*. Special Eurobarometer 386.

[5] Is Europe the new Babylon? http://www.albatros.org/english/living/ourtimes/europe_new_babylon.htm. Geraadpleegd op 20 maart 2017; Why is the EU parliament building modeled after the cursed tower of Babel? http://www.nowtheendbegins.com/eu-parliament-building-tower-babel-common/. Geraadpleegd op 12 augustus 2017.

[6] Talen in de Europese Unie. https://www.europa-nu.nl/id/vh7doukndsz/talen_in_de_europese_unie. Geraadpleegd op 31 juli 2017.

[7] In juni 1999 in Bologna opgesteld door de ministers van onderwijs van de Europese lidstaten. In de verklaring zijn afspraken vastgelegd die de mobiliteit door Europa van studenten en staf moeten bevorderen, onder meer door het uniformeren van de opleidingen in een bachelor- en masterstructuur met vergelijkbare diploma's, door erkenning van behaalde studieonderdelen tussen de instellingen en door de uitwisseling van studenten en staf met beurzen te faciliteren.

[8] Van Lonkhuyzen, L. *De computer kent steeds meer woorden*. NRC, 18 juli 2017.

[9] Jaarlijks worden er in de Europese Unie ongeveer 2.3 miljoen pagina's vertaald. Alle verslagen en andere documenten van de Europese instituties worden in principe vanuit de drie werktalen Frans, Duits en Engels in alle 24 officiële talen vertaald. G. Harding, *EUobserver opinion: EU: 28 countries, one common language*. https://euobserver.com/opinion/128249. Geraadpleegd op 31 juli 2017.

[10] Sutton, P. (2006). The place of English in an expanding Europe. *Armenian Folia Anglistika*, 82-89.

[11] Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (2017). *Nederlands en/of Engels? Taalkeuze met beleid in het Nederlands hoger onderwijs*.

[12] Met dank aan Jan Kraak voor het geknutsel aan "het verboden affiche" en andere illustraties in dit boekje.

[13] Van der Meulen, M., Van der Gucht, F., & Heeringa, W. (2017). *Aan het werk met de staat van het Nederlands! Over de taalkeuze van Vlamingen en Nederlanders in het bedrijfsleven*. De Nederlandse Taalunie.

[14] NRC, 8 mei 2017.

[15] Van der Meulen et al. (2017), p. 4.

[16] Ibid.

[17] Ook niet-talige vormen van denken, met niet-talige concepten als ingrediënten daarvan, bestaan. Dat blijkt onder meer uit het feit dat ook baby's, niet-menselijke primaten en andere diersoorten tot bepaalde vormen van denken in staat zijn. Ook het feit dat mensen nieuwe concepten kunnen bedenken en vervolgens benoemen is een aanwijzing dat er niet-talige vormen van denken bestaan. Zie voor verschillende opvattingen over de relatie tussen taal en denken: Wolff, Ph., & Holmes, K. J. (2011). Linguistic relativity. *WIREs Cognitive Science, 2*, 253-265.

[18] In een interview van Arjen Fortuin met Ester Naomi Perquin, Dichter des Vaderlands, stond een treffende illustratie van de relatie tussen woordenschatgrootte en denkvermogen. Op de vraag van de interviewer of het belang van taal wordt onderschat antwoordde ze: "Steeds meer mensen hebben, of gebruiken, een heel beperkt jargon. Ik hoorde dat ooit van een psychotherapeut, die veel ongelukkige mensen sprak. Een groot deel van zijn clientèle, ook hoog opgeleide mensen dus, drukte zich uit in termen als *kut* en *toppie*. Meer smaken waren er niet. Wanneer dat de enige stemmingen zijn die je tot je beschikking hebt, dan beperkt dat je. En dan valt je stemming al gauw naar *kut*." NRC Boeken, 27 januari 2017.

[19] "Newspeak was designed not to extend but to diminish the range of thought, and this purpose was indirectly assisted by cutting the choice of words down to a minimum". George Orwell (1949). *Nineteen Eighty-Four*. Penguin editie, 1977, p. 242.

[20] "Each reduction was a gain, since the smaller the area of choice, the smaller the temptation to take thought" (ibid. p. 249).

[21] "Ultimately it was hoped to make articulate speech issue from the larynx without involving the higher brain centres at all" (ibid. p. 249).

[22] Newspeak. https://en.wikipedia.org/wiki/Newspeak. Geraadpleegd op 22 juni 2017.

[23] Nineteen eighty-four. https://en.wikipedia.org/wiki/Nineteen_eighty-four. Geraadpleegd op 20 juli 2017.

[24] Zie bijvoorbeeld: Cobb, T. (2007). Computing the vocabulary demands of L2 Learning. *Language Learning & Technology, 11*, 38-63; Nation, I. S. P. (2006). How large a vocabulary is needed for reading and listening? *The Canadian Modern Language Review*, 63, 59-82; Van Zeeland, H., & Schmitt, N. (2013). Lexical coverage in L1 and L2 listening comprehension: The same or different from reading comprehension? *Applied Linguistics, 34*, 457-479.

[25] Hazenberg, S., & Hulstijn, J. H. (1996). Defining a minimal receptive second-language vocabulary for non-native university students: An empirical investigation. *Applied Linguistics, 17*, 145-163.

[26] In een Engelstalige onderwijsomgeving met overwegend moedertaalsprekers van het Engels en met het Engels als dominante taal binnen en buiten de universiteit zullen veel van de aanvankelijk ontbrekende woorden alsnog geleerd worden. Ook dat laat die Amsterdamse studie zien, maar dan voor buitenlandse studenten in een Nederlandstalige opleiding. Maar in een Engelstalige onderwijsomgeving met vooral tweedetaal-sprekers van het Engels en een externe omgeving waarin het Nederlands (nog) dominant is, zal dat bijleren aanmerkelijk trager verlopen of niet plaatsvinden.

[27] Zie bijvoorbeeld: Higby, E., & Obler, L. (2015). Losing a first language to a second language. In J. Schwieter (Ed.), *The Cambridge handbook of bilingual processing* (pp. 646-664). Cambridge: University Press; Levy, B. J., McVeigh, N. D., Marful, A., & Anderson, M. C. (2007). Inhibiting your native language: The role of retrieval-induced forgetting during second-language acquisition. *Psychological Science, 18*, 29-34; Linck, J. A., Kroll, J. F., & Sunderman, G. (2009). Losing access to the native language while immersed in a second language: Evidence for the role of inhibition in second-language learning. *Psychological Science, 20*, 1507-1515. Veel gestelde vragen in dit onderzoeksgebied zijn welke factoren taalverlies veroorzaken en of, en onder welke omstandigheden, taalverlies omkeerbaar is.

[28] Het probleem van een relatief beperkt uitdrukkingsvermogen in het Engels wordt nog versterkt door het feit dat de kennis van de Engelse woorden die wel gekend worden onvollediger is dan die van de corresponderende Nederlandse woorden. Ze bevatten minder betekenisnuances, of van woorden met meerdere betekenissen worden er slechts enkele gekend.

[29] Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (2015). *Vaart met taalvaardigheid: Nederlands in het hoger onderwijs*. De Nederlandse Taalunie.

[30] Onderwijsraad (2011). *Weloverwogen gebruik van Engels in het hoger onderwijs*.

[31] Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (2017). *Nederlands en/of Engels? Taalkeuze met beleid in het Nederlands hoger onderwijs*.

[32] *Manifest van het Taalcollectief: Een pleidooi voor een taalrenaissance in het hoger onderwijs van de 21ste eeuw – te beginnen met Nederlands*. Juli 2015. Huygen, F. *Engels als voertaal vernielt hoger onderwijs*. De Volkskrant, 28 juni 2017.

[33] In Orwell's *nineteen eighty-four* liggen de Verenigde Staten van Amerika en Groot Brittannië op het grondgebied van Oceania. Continentaal Europa is onderdeel van de superstaat Eurasia.

[34] Zie bijvoorbeeld: Christoffels, I. K., De Groot, A. M. B., & Kroll, J. F. (2006). Memory and language skills in simultaneous interpreters: The role of expertise and language proficiency. *Journal of Memory and Language, 54*, 324-345; De Groot, A. M. B., Borgwaldt, S., Bos, M., & Van den Eijnden, E. (2002). Lexical decision and word naming in bilinguals: Language effects and task effects. *Journal of Memory and Language, 47*, 91-124; Starreveld, P. A., De Groot, A. M. B., Rossmark, B. M. M., & Van Hell, J. G. (2014). Parallel language activation during word processing in bilinguals: Evidence from word production in sentence context. *Bilingualism: Language and Cognition, 17*, 258-276. Die tragere woordverwerking in het Engels is niet het gevolg van de extreem onregelmatige Engelse spelling, want in een vierde studie waren de reactietijden op een en dezelfde set van Nederlandse woorden korter bij moedertaalsprekers van het Nederlands dan bij tweedetaal-sprekers van het Nederlands: Kaandorp, M. W., De Groot, A. M. B., Festen, J. M., Smits, C., & Goverts, S. T. (2016). The influence of lexical-access ability and vocabulary knowledge on measures of speech recognition in noise. *International Journal of Audiology, 55,* 157-167.

[35] Indefrey, P. (2006). A meta-analysis of hemodynamic studies on first and second language processing: Which suggested differences can we trust and what do they mean? *Language Learning, 56*, 279-304.

[36] Stowe, L. A., Haverkort, M., & Zwarts, F. (2005). Rethinking the neurological basis of language. *Lingua, 115*, 997-1042; Hernandez, A. E., & Meschyan, G. (2006). Executive function is necessary to enhance lexical processing in a less proficient L2: Evidence from fMRI during picture naming. *Bilingualism: Language and Cognition, 9*, 177-188.

[37] Zie bijvoorbeeld: Munro, M. J., & Derwing, T. M. (1994). Evaluations of foreign accent in extemporaneous and read material. *Language testing, 11*, 253-266; Munro, M. J, & Derwing, T. M. (1995). Processing time, accent, and comprehensibility in the perception of native and foreign-accented speech. *Language and Speech, 38*, 289-306.

[38] Ibid.

[39] Lev-Ari, S., & Keysar, B. (2012). Less-detailed representation of non-native language: Why non-native speakers' stories seem more vague. *Discourse Processes, 49*, 523-538.

[40] Lev-Ari, S., & Keysar, B. (2010). Why don't we believe non-native speakers? The influence of accent on credibility. *Journal of Experimental Social Psychology, 46*, 1093-1096.

[41] De proefpersonen in dit onderzoek, degenen die de gesproken beweringen op geloofwaardigheid beoordeelden, waren moedertaalsprekers van het Engels, zoals in vrijwel alle studies naar het effect van een spraakaccent op spraakverwerking. Als gevolg van de toename van het gebruik van Engels als lingua franca verschijnen er langzamerhand ook studies waarbij zowel de sprekers als luisteraars in dit soort experimenten niet-moedertaal-sprekers zijn. Zie voor een bespreking: Pickering, L. (2006). Current research on intelligibility in English as a lingua franca. *Annual Review of Applied Linguistics, 26*, 219-233.

[42] Zie voor aanwijzingen dat sollicitanten met een spraakaccent inderdaad benadeeld worden: Hosoda, M., Nguyen, L. T., & Stone-Romero, E. F. (2012). The effect of Hispanic accents on employment decisions. *Journal of Managerial Psychology, 27*, 347-364.

[43] Kist, R. *Houterig accent? 1-0 achter*. NRC, 28 juli 2015.

[44] De vijf talen met het grootste aantal moedertaalsprekers zijn het Mandarijn-Chinees, Spaans, Engels, Arabisch en Hindi, in die volgorde. Samen hebben zij ongeveer 2.3 miljard moedertaalsprekers en meer dan 1 miljard tweedetaal-sprekers. Van deze talen heeft alleen het Engels meer tweedetaal-sprekers (ongeveer 430 miljoen) dan moedertaalsprekers (ongeveer 370 miljoen). Bron: https://www.ethnologue.com/statistics/size. Geraadpleegd op 20 maart 2017.

[45] Aan deze vaardigheid van meertaligen ontleende de auteur van een boek over polyglotten de titel: Erard, M. (2012). *Babel no more*. New York: Free Press.

[46] Zie bijvoorbeeld: Kharkhurin, A. V. (2012). *Multilingualism and creativity*. Bristol, UK: Multilingual Matters.

[47] Peal, E., & Lambert, W. E. (1962). The relation of bilingualism to intelligence. *Psychological Monographs, 76*, 1-23.

[48] Emmorey, K., Luk, G., Pyers, J. E., & Bialystok, E. (2008). The source of enhanced cognitive control in bilinguals. *Psychological Science, 19*, 1201-1206.

[49] Calvo, N., Ibánez, A., & García, A. M. (2016). The impact of bilingualism on working memory: A null-effect on the whole may not be so on the parts. *Frontiers in Psychology, 7*, 1-4. Zie voor een bespreking van een aantal van deze effecten van tweetaligheid: Adesope, O. O., Lavin, T., Thompson, T., & Ungerleider, C. (2010). A systematic review and meta-analysis of the cognitive correlates of bilingualism. *Review of Educational Research, 80*, 207-245.

[50] Schweizer, T. A., Ware, J., Fischer, C. E., Craik, F. I. M., & Bialystok, E. (2012). Bilingualism as a contributor to cognitive reserve: Evidence from brain atrophy in Alzheimer's disease. *Cortex, 48*, 991-996.

[51] De gerichtere aandachtsturing en de vertraging van cognitieve achteruitgang bij veroudering lijken vooral op te treden bij deze groep meertaligen. De vermoedelijke oorzaak van deze effecten is dat meertaligen in communicatieve situaties waarin zij een bepaalde taal moeten gebruiken de andere niet zomaar mentaal kunnen "uitzetten". De mentale activatie van de andere taal (of talen) moet onderdrukt worden om te voorkomen dat de meertalige steeds onbedoeld verspringt naar een andere taal. Het breinmechanisme dat actief is bij het onderdrukken van de andere talen is niet specifiek talig maar reguleert ook andere gedragingen. Omdat meertaligen die hun beide talen voortdurend gebruiken buitensporig vaak een beroep doen op dit mechanisme raken ze bijzonder bedreven in *executieve controle*, zoals het reguleren van ons gedrag in het vakjargon wordt genoemd. Zie bijvoorbeeld: Craik, F. I. M., Bialystok, E., & Freedman, M. (2010). Delaying the onset of Alzheimer disease: Bilingualism as a form of cognitive reserve. *Neurology, 75*, 1726-1729. Zie voor aanwijzingen dat dit cognitieve voordeel van meertaligheid selectief optreedt: De Bruin, A., Treccani, B., & Della Sala, S. (2014). Cognitive advantage in bilingualism: An example of publication bias? *Psychological Science*, DOI:10.1177/0956797614557866; Paap, K. R., & Greenberg, Z. I. (2013). There is no coherent evidence for a bilingual advantage in executive processing. *Cognitive Psychology, 66*, 232-258.

[52] Het idee dat de taal die we spreken invloed heeft op de manier waarop we denken wordt *linguïstisch relativisme* genoemd en de hypothese dat deze causale relatie tussen taal en denken bestaat is de *Sapir-Whorf hypothese*. Zie voor een caleidoscopisch overzicht van de verschillende manieren waarop talen de wereld representeren en de consequenties van deze linguïstische diversiteit voor de cognitie van meertaligen: V. Cook & B. Bassetti (Eds.) (2011). *Language and bilingual cognition*. New York: Psychology Press. Zie voor een bespreking van dit boek: De Groot, A. M. B. (2013). About doublespeak and doublethink. *American Journal of Psychology*, 378-384.

[53] Zie bijvoorbeeld: De Bot, K. (2014). The effectiveness of early foreign language learning in the Netherlands. *Studies in Second Language Learning and Teaching, 4*, 409-418; Huibregtse, I. (2001). *Effecten en didactiek van tweetalig voorgezet onderwijs in Nederland*. Niet gepubliceerd proefschrift, Universiteit Utrecht; Van de Craen, P., Surmont, J., Ceuleers, E., & Allain, L. (2013). How policies influence multilingual education and the impact of multilingual education on practices. In A.-C. Berthoud, F. Grin., & G. Lüdi (Eds.), *Exploring the dynamics of multilingualism: The Dylan project* (pp. 343-361). John Benjamins.

[54] Vance, J. (1958). *The languages of Pao*. Avalon Books.

[55] Zie voor een uitgebreidere bespreking van de Sapir-Whorf hypothese als inspiratiebron voor science-fiction auteurs: Brooke, K. (2011). Epilogue: Bilinguals save the world. In V. Cook & B. Bassetti (Eds.), *Language and bilingual cognition*. New York: Psychology Press.